

Małgorzata Zdyb

Kolekcja militariów w Dziale Historii

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 24, 111-115

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAŁGORZATA ZDYB

KOLEKCJA MILITARIÓW W DZIALE HISTORII

Początki zbioru broni Muzeum Narodowego w Kielcach sięgają pierwszych lat XX w., dział tworzył się jednak dość przypadkowo – z darów i okazjonalnych zakupów. W 1982 r. z Działu Historii wyłączono zbiór broni tworząc Dział Militariów, którego kierownikiem został Ryszard de Latour.

W 1983 r., w którym muzeum obchodziło jubileusz 75-lecia swego istnienia otwarto stałą wystawę militariów: *Broń w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach*, której towarzyszył katalog autorstwa R. de Latour pod tym samym tytułem. W dwóch niewielkich salach w muzeum przy pl. Partyzantów pokazano część zbiorów broni od XVI do XX w. (90 obiektów).

Niewątpliwie najcenniejszym okazem był XVI-wieczny napierśnik i na-plecznik zbroi husarskiej – uzbrojenie ochronne pierwszych chorągwi husarskich, organizowanych na mocy Uniwersału króla Stefana Batorego z 23 czerwca 1576 r.

Miejsce szczególne w ekspozycji zajmowały szable, m.in. szable husarskie z XVII i XVIII w. oraz grupa karabel polskich z XVII i XVIII w. Wśród tych ostatnich wyróżniały się karabele produkowane w warsztatach ormiańskich – Ormian zamieszkałych w Lwowie, różniące się od innych motywami dekoracyjnymi i wysoką klasą artystyczną wykonania. W kolejnej grupie broni, godnym zainteresowania był piękny okaz rapiera z przełomu XVI i XVII w. sygnowany przez znakomitego Mevesa Bernsa z Solingen.

Popularna w XIX w. wśród urzędników i wyższych oficerów – szpada, znalazła także miejsce na wystawie. Dobrym przykładem była szpada o pięknym, dekoracyjnie rozwiązanym jelicu cyzelowanym i złożonym (najnowsze badania wykazały, że jest to szpada austriacka wykonana w warsztacie Josefa Rehla w Wiedniu ok. 1825 r.). Nazwiska świetnych rusznikarzy – La Page'a i C.A. Giebenhana, znane w kręgach miłośników broni, widniały na dwóch strzelbach, stanowiących piękne okazy sztuki rusznikarskiej i szyftarskiej.

Liczebnie mniejsze było na ekspozycji uzbrojenie wschodnie, lecz i tu zwracały uwagę – piękny okaz szabli janczarów tureckich, tzw. pala o głowni bogato dekorowanej złotem w kartusze z napisami, czy też szabla turecka z XVIII w., której pochwa była przykładem dekoracyjnych rozwiązań modnych w Turcji w 1. poł. XVIII w. pod wpływem francuskiego rokoka. W tej skrótowej prezentacji trudno pominąć szaszkę z początku XIX w., bogato oprawioną w srebro repusowane, nielowane i cyzelowane, należące ongiś do księcia Dymitra Gurieli z prowincji Guria w Gruzji. Ustna tradycja mówi, iż użyta była w zamachu na Teodora Fryderyka Wilhelma hr. Berga, namiestnika Królestwa Polskiego w latach 1863-1874.

Do zbiorów Działu Militariów w 1983 r. pozyskano 33 obiekty zarówno broni palnej, jak i białej, a także uzbrojenia ochronnego. W grupie broni wschodniej na uwagę zasługuje miecz indoperski, tzw. kadara, popularny również na terenie Gruzji. Jest to najprawdopodobniej miecz ceremonialny wykonany ok. połowy XIX w., o trawionej dekoracji roślinno-figuralnej na głowni, o formie całości zbliżonej do kindżału, tzw. kamy, lecz o wiele większy.

Pozyskano również dwa piękne egzemplarze szabli hinduskich, tzw. talwary, o rękojeściach nabijanych srebrem i złotem, o głowniach ze stali damasceńskiej.

Z broni europejskiej kupiono m.in. kordelas myśliwski z połowy XVIII w. z głownią trawioną i napisem *PANDUR*, trzy szable francuskie z końca XVIII w., kilka egzemplarzy szabel regulaminowych: pruskich, francuskich, rosyjskich.

Niewątpliwie jednym z ciekawszych nabytków to kirys francuski (napierśnik i naplecznik), sygnowany: *Suderal à Paris*, który mógł być używany w 14 Pułku Kirasjerów wojsk Księstwa Warszawskiego w okresie 1809-1812. Był to jedyny pułk kirasjerów, w którym służyli Polacy, uformowany w Końskich na Kielecczyźnie za pieniądze Stanisława Małachowskiego.

Zbiory działu w 1984 r. wzbogaciły się o 24 obiekty. Na uwagę zasługują dwa pistolety francuskie AN XIII będące na wyposażeniu wojsk Księstwa Warszawskiego, sygnowane na blachach zamkowych, a pochodzące z 1812 r.

Kupiono również kilka szabel francuskich z przełomu XVIII i XIX w. w oprawach mosiężnych. Z końcem ery napoleońskiej kojarzy się szabla popularnie zwana *Blüchersäbel*, która weszła na stan uzbrojenia kawalerii pruskiej jako model z 1811 r. W takie właśnie szable uzbrojone były oddziały feldmarszałka Blüchera, które w decydującym momencie bitwy pod Waterloo przechyliły szalę zwycięstwa na korzyść koalicji. Szable M 1811 były dokładną kopią szabli angielskiej lekkiej kawalerii M 1796. W zbiorach posiadamy szable pruskie, toteż niewątpliwą okazją była możliwość zakupu pierwowzoru, czyli szabli M 1796. Obiekt sygnowany jest na grzbiecie głowni nazwiskiem producenta OSBORN u. GUNBY, którzy to wytwórcy obok T. Gilla i T. Bate'a należeli do czołówki wytwórców białej broni w Anglii, konkretnie w Birmingham, gdzie pod koniec XVIII w. koncentrowała się produkcja broni.

Wzbogacając kolekcję broni europejskiej Dział Militariów prowadził również zakupy broni wschodniej. W 1984 r. trafiły do naszych zbiorów dwa egzemplarze. Strzelba turecka z XVIII w. o stosunkowo prostej dekoracji. Drugim zabytkiem wartym odnotowania jest sztylet indyjski, tzw. katar, który charakteryzuje się specyficzną formą konstrukcji rękojeści zupełnie odbiegającą od schematów europejskich.

Do zbiorów Działu w latach 1985-1986 kupiono 10 przykładów broni palnej i białej. Ponadto warszawski kolekcjoner Stanisław Szydłowski przekazał naszej placówce zapisem testamentowym trzy szable (wz. 1921 i wz. 1917 – obie polskie i jedną szaszkę wz. 1927).

Godnym uwagi obiektem wśród nowych nabytków była szpada z przełomu XVII i XVIII w. sygnowana na głowni: TOMAS AYALA, to jeden z lepszych wytwórców głowni na początku XVII w.

Inny ciekawy obiekt to nabyta szpada gwardii pruskiej z ok. 1830 sygnowana przez E.D. Schultzego z Poczdamu, jednego z dostawców dworu. Zachowana w bardzo dobrym stanie, z głownią ze sztucznego damastu dekorowanego panopliami, ze złożonym jalcem, w pochwie, stanowi dobry przykład bardzo popularnego w 1. poł. XIX w. nie tylko w Prusach, ale w Austrii, Rosji i Polsce oręża.

Rzadkim obiektem jest pokrowiec do karabeli z połowy XIX w., drewniany obciążony szagrą i wyłożony wewnątrz zamszową skórą.

Grupa broni myśliwskiej wzbogacona została także przez kordelas francuski z ok. 1800 r. Trzon rękojeści jest wykonany z rogu formowanego, dekorowanego w pionowe kanelury. Głowica i jelec są stalowe. Na głowni i na pochwie sygnatura: VERDUER RUE RICHELIEU N 102, DAMAS DE SIRHENRY. Ten bardzo piękny egzemplarz broni nawiązuje w swych formach i dekoracji do klasycyzujących przykładów z 2. poł. XVIII w.

Do zbioru broni wschodniej kupiono dwa talwary z XVIII w. o rękojeściach stalowych nabijanych złotem i srebrem i o bardzo pięknych damasceńskich głowniach.

Ponadto zakupiono: pistolet francuski, kapiszonowy M 1822 z 1857 r. używany przez żandarmerię, szablę francuskiej kawalerii z początku XIX w. w pochwie żelaznej, szablę polską wz. 1976 wykonaną w łódzkiej Wifamie w 1980 r. oraz szablę austriacką oficera marynarki M 1850 Weyersberg u. Stamm w Solingen.

Zbiory Działu Militariów w 1987 r. powiększyły się o 24 obiekty, zarówno o broń białą, jak i palną. W grupie broni palnej na szczególną uwagę zasługują trzy obiekty. Dwa z nich to typowe przykłady pistoletów pojedynkowych z połowy XIX w. o wielobocznych lufach, spustach z przyśpiesznikiem, o moletowanych kolbach; trzeci to piękny pistolet francuski z połowy XVIII w. o typowej ciętej w stali dekoracji rokokowej, z wydłużonym uchwytem o rozszerzonej głowicy, przezbrojony ok. poł. XIX w. poprzez wymianę zamka skałkowego na kapiszonowy.

W grupie broni białej znalazły się obiekty zarówno europejskie jak i wschodnie. Unikatem jest polska szabla kawaleryjska oprawna w stal z napisem na grzbiecie: *Marymont 1831*. Szable takie były na stanie uzbrojenia w czasie powstania listopadowego, a produkowała je fabryka broni białej na Marymoncie. Rzadkością są dwie schiavony z XVII w. Schiavona to typ rapiera koszowego, który rozwinął się w Wenecji w XVI w.

W grupie broni wschodniej na uwagę zasługują dwa typowe, oprawne w srebro kindzały kaukaskie, tzw. kama, z ok. poł. XIX w., szabla turecka z przełomu XVIII i XIX w. oprawna w srebro, ceremonialny miecz perski z przełomu XVIII i XIX w., o głowni pokrytej na obu płazach przedstawieniami zoomorficznymi, oraz dwa miecze japońskie.

W 1988 r. udało się kupić część kolekcji broni wschodniej ze zbiorów znanego kolekcjonera warszawskiego, jest to uzbrojenie zarówno zaczepne, jak i ochronne z terenów Indii, Turcji, Persji, Bałkanów: jatagany, talwary, sztylety, szyszak perski, tarcze itd.

W 1990 r. otwarto na parterze pałacu nową stałą ekspozycję broni: *Dawne uzbrojenie europejskie i wschodnie*. W stosunku do wystawy z 1983 r. powiększono ją tylko o kilka obiektów, w sumie pokazano ich 96, ale wymieniono jedną trzecią eksponatów, wystawiając nabyte od tego czasu przedmioty o wyższej randze arty-

stycznej i historycznej. Na ekspozycji pokazano broń białą – szable, szpady, rapie-ry, broń palną – pistolety, karabiny, dubeltówki skałkowe i kapiszonowe oraz inne elementy uzbrojenia – kolczugi, tarcze. Muzealia te pochodzą głównie z XVIII i XIX w. zarówno z terenów Europy, jak i Azji. Uzupełnienia to głównie broń z Dalekiego Wschodu.

W latach 1993-1995 w związku z przygotowaną przez nasze muzeum wystawą *Sztuka Niemiecka 1450-1800 w zbiorach polskich* Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej wyasygnowała pieniądze na kupno dwóch obiektów: zbroi niemieckiej z połowy XVI w.; niemieckiej zbroi kirasjerskiej z początku XVII w.

W 1994 r. kierownik działu Ryszard de Latour został mianowany wicedyrektorem ds. naukowych, opiekę nad działem powierzono kierownikowi Działu Historii Janowi Głowce. W 2003 r. Dział Militariów włączono do Działu Historii.

Obecnie zbiory broni obejmują 709 pozycji inwentarzowych i tworzą dość zwar- tą kolekcję uzbrojenia zaczepnego i ochronnego z terenów Europy i Wschodu.

Małgorzata Zdyb

Bibliografia

- Latour R. de, *Broń. Katalog zbiorów*, Muzeum Narodowe w Kielcach, Kraków 1982
- Latour R. de, *Ochronne uzbrojenie husarii w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach i Muzeum Regionalnego w Szydłowie na tle dotychczasowych badań nad zbroją husarską*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” (dalej Rocznik MNKi), 1984, t. 13, s. 197-208
- Latour R. de, *Nowe nabytki w roku 1984. Dział Militariów*, Rocznik MNKi 1990, t. 15, s. 436-437
- Latour R. de, *Nowe nabytki w latach 1985-1986. Dział Militariów*, Rocznik MNKi 1992, t. 16, s. 359-360
- Latour R. de, *Nowe nabytki w latach 1987-1988. Dział Militariów*, Rocznik MNKi 1993, t. 17, s. 313-318
- Latour R. de, *Nabytki Muzeum Narodowego w Kielcach w latach 1993-1995. Dział Militariów*, Rocznik MNKi 1998, t. 19, s. 340-341
- Latour R. de, Głowka J., *Waffen aus vier Jahrhunderten. Europäische und orientalische Waffen aus der Sammlung des Nationalmuseums Kielce. Broń europejska i wschodnia ze zbiorów Muzeum Narodowego w Kielcach*, [katalog wystawy], Höxter 1999

MILITARIA

The origins of the militaria collection in the National Museum in Kielce date back to the beginning of the 20th century. The department was created in a rather random way – from gifts and occasional purchases. In 1982 Ryszard de Latour became its manager.

In 1983 on the occasion of the 75th anniversary of establishing the museum, there was presented militaria exhibition *Weapons in the collection of the National Museum in Kielce*. In two spacious rooms in the building at Partyzantów Square a part of militaria collection from the 16th to 20th century was shown (90 exhibits).

Undoubtedly, the most precious exhibit was a 16th - century hussar breastplate and a backplate – defensive arms of the first hussar regiments organized on the basis of Stephen Batory's proclamation of 23rd June 1576.

Special place on the exhibition was reserved for sabres, among which the most interesting were hussar sabres and a group of Polish karabela sabres from the 17th and 18th centuries. Among the latter ones especially worth noticing were karabela sabres produced in Armenian workshops, differ from others in decorative motives and high artistic workmanship. Next fascinating object was a beautiful rapier from the turn of 16th and 17th century signed by Meves Berns of Solingen.

On the exhibition there was presented a spade popular in the 19th century among office workers and higher officers. Also an interesting exhibit was a French spade from about 1800 with decoratively formed gold plated carved quillon (the latest research shows that it is an Austrian spade made in the workshop of Josef Rehl in Vienna about 1825). Worth noticing were also two guns with the names of excellent gunsmiths La Page and C. A. Giebenhahn on them. Oriental arms were presented not in such a huge number as the European ones, but there were also many fascinating objects: sabres of Turkish janissaries, a „pala” sabre with a blade richly decorated with gold and a Turkish sabre from the 18th century. I cannot omit in this short presentation a shashka from the beginning of the 19th century mounted with repoussed, nielled and carved silver. It belonged to the prince Dymitr Gurie-li from Georgia. Oral tradition says it was used during the assassination attempt on count Friedrich Wilhelm Rembert von Berg, a governor of the Kingdom of Poland.

In 1990 a new permanent exhibition was open: *The Old European and Oriental Weaponry*. In comparison with the display from 1983 it was extended to 96 exhibits. One third was changed. On the exhibition there are presented many types of weapon: cold steel – sabres, spades, rapiers; fire-arm – pistols, rifles, double-barrelled flintlock and cap. There are also other elements of armament: coats of mail, shields. These objects mainly come from the 18th and 19th centuries from Europe and Asia. The collection is complemented with weaponry from Far East.

In 1994 a manager of Militaria Department, Ryszard de Latour, was appointed edeputy director and a department manager became Jan Główka. In 2003 Military Department was included into the History Department.

At present weaponry set has 709 objects and is a quite compact and large collection of offensive and defensive arms from Europe and Orient.